

Őszintén a háborúról

Dr. Somorjai Lajos:
Megjártam a
Don-kanyart. Harctéri
napló. Oroszország,
1942–1943
Rubicon-Ház Kft.,
2012.

Jó érzéssel választott a Rubicon-Ház Kft., amikor tíz esztendővel első megjelenése után ismét közreadta dr. Somorjai Lajos tartalékos orvos-zászlós 1942–1943-as harctéri naplóját. Hetven esztendeje ugyanis annak, hogy a szovjet Vörös Hadsereg támadása 1943. január–februárjában jelentős csapást mért a Don-menti védőállásokban szinte reményt vesztté álló magyar királyi 2. honvéd hadseregre. Az egykori események még ma is az érdeklődés középpontjában állnak, ha Magyarország II. világháborús történéseiről esik szó. Miért került oda a 2. hadsereg? Képes lett volna-e nagyobb ellenállást kifejteni? Hibázott-e és miben a magyar hadvezetés? Hány hősi halott, sebesült, eltűnt és hadifogoly volt a veszteség? Milyen parancsnok volt vitéz Jány Gusztáv vezérezeredes?

Mindössze néhány azon kérdések közül, amelyek szinte rendszeresen visszaköszönek, amikor a magyar királyi 2. honvéd hadsereg neve említésre kerül. (Igaz, a publicisták és néhány történetinek nevezett munkát is jegyző személy jóvoltából általában 2. magyar hadseregként, de nem ritkán a II. Magyar Hadseregként említve a néhai hadsereget, s mint tudjuk, egyik megnevezési forma sem helytálló, de egyesek szerint a történelem – pontosabban a történetírás – úgyszólván „lírai műfaj”, minek „vacakolni” a tényekkel.)

A háború viszont nem „lírai műfaj”. Ennek ellenére annak is voltak emberibb pillanatai, főként, amikor nyugodtak a fegyverek, a harcok szünetében a hétköznapiak olyanok voltak valahol a távoli Oroszországban – akkor Szovjetunióban –, mintha béke honolt volna. Azok a hétköznapiak az üzletelést, a szerelmeket, a kártyacsatákat és a család utáni vágyakozást jelentették leginkább. Legálábbis ez is „kiolvasható” dr. Somorjai Lajos naplójából, amely 1942 áprilisa és 1943 májusa között íródott. Szerzője, mint azt az első bejegyzéseiben írta, nem gondolt arra, hogy naplót vezessen, de azután mégis...

Amikor tehetette, naponta jegyzett fel egy-egy fontosabb eseményt, rögzítette gondolatait, amelyek többnyire az otthon maradt család körül forogtak. Felesége, két kisgyermek – a fiút még nem is láthatta, hiszen frontra indulását követően született –, szülei aggódtak érte otthon. S hogy ez az aggodás kifejeződött-e minden esetben levelek, táborigénylapok formájában, az már kérdéses volt. Somorjai Lajos szinte darabra pontosan nyilvántartotta, hogy mennyi levelet és lapot kapott imádott feleségétől, és mélységes csalódottságot érzett, mert a remélnél/elvárnál jóval kevesebbet.

S miért is volt olyan fontos a hír otthonról? A levet melegítette és biztatást adott. Olvasni és olvasni a sorokat, szerelmesen gondolni a feleségre, miközben a megszállt területeken kínáló szerelmi légyottok lehetőségei komoly kihívást jelentettek mindenki számára. S aki tehetette, élt is a kínáló lehetőséggel, hiszen ott – mint Somorjai írta – „A civil nők mind basznak. Elképesztő, hogy nincs ezeknek se udvarlásra, se egyébre szükségük. Jóformán egy ujjal kell megböknöni a mellét, s rögtön lefekszik. És itt nincsen különbség szegény vagy jobban szituált... közt.” „...Uriv a borzalmak helye, akkor Szoszov a baszás faluja. Ott minden nő baszott, s közülünk is talán csak a pap és én mentünk el baszatlanul.”

Azonban nemcsak a megszállók és a helyiek szexuális kapcsolatáról írt Somorjai Lajos, hanem arról is, hogy a partizánok – akiktől azt jegyezte fel a szerző, hogy nem adtak, de nem is kértek kegyelmet – milyen fanatikusak voltak, kiváltképp a nők. Az elfogott magyar katonák többségét azonnal felkoncolták, megcsönkítették vagy kifosztották, és a partizánok nem tettek különbséget katona és munkaszolgálatos között, pedig az utóbbiakat „Pofozzák, rúgják... s dolgoztatják, mint az állatokat. Fegyver nélkül járják az első vonalakat...” S ezek közül a munkaszolgálatosok közül többen ragadtak fegyvert a 7. könnyű hadosztály arcvonalán és verték vissza a honvédekkel együtt az egykiszovjet támadást. Ez is a történet része!

Az orvosként szolgáló tartalékos tiszt nemcsak a frontvonal mögötti életet tapasztalhatta meg – láthatta a megszállt területeken a döbbenetes szegénységet, elmaradottságot, koszt és szennyet, néha azonban meglepő kulturális ismeretekkel bíró tanítókkal, tanárokkal, mérnökökkel is találkozhatott, s szinte felfoghatatlan ellentmondásokkal szembesült –, de közvetlenül a frontvonalban is megtapasztalta, hogy mi is a háború.

Sebesültek százait látta el orvostársaival együtt, nem egy esetben napi alig néhány órányi alvással, pihenéssel. Az orvosi esküje és kötelessége nem engedte, hogy másként cselekedjen. Természetesen ellátta a sebesülten fogságba esett szovjet katonákat is. 1942. július 1-jén bekötözte az egyetlen orosz sebesültet, aki „Hálából nekem adta a nyakában lógó kis ezüst pravoszláv keresztet; most az én nyakamban lóg. Szép emlék lesz.”

De más is „került” emlékül. Templom romjai között megmaradt s a falról lekasztott ikon, sérült angyalfejecske és elhagyott házakból „elemelt” ikon. Voltak, akik cseréltek élelmiszert, szappant, cigaretta-ikonra, voltak, akik egyszerűen elvették onnét is, ahol jelen voltak a tulajdonosok. Ezek hazajuttatása okozta a nagyobb gondot, hiszen tilos volt hazaküldeni, vinni a „szerzett holmit”. Volt, akinek sikerült, volt, akinek nem.

Dr. Somorjai Lajos pisztolyra és orosz géppisztolyra is vágyott. Sikerült „szereznie” mind a kettőt, de amikor a legnagyobb szüksége lett volna rá, kiderült, hogy a „dobtáras” (PPS) géppisztoly nem működik. Szerencséje volt. A partizánok csak kísérték őket a visszavonulás során, nem támadtak rájuk, nagyobb fogásra vártak. Ha nincs szerencséje/szerencsésük, akkor bizonyára ők is úgy végezték volna, mint a Novaja Szecs-i település kolhozának egyik pajtájában felfedezett bajtársaik: „Bent borzalmas látvány tárult szemünk elé. Egymás hegyén-hátán vérfoltos, félig vagy egészen meztelen hullák... hevernek az egész csűrben, kilógó belekkel, vérrel, agyvelőtörmelékkel, szalmával, véres rongydarabokkal borítva. Megrendítő, borzalmas látvány volt! 43 magyar honvéd és több mint 21 zsidó (ti. munkaszolgálatos) holttestét számoltam meg.”

Dr. Somorjai Lajos tartalékos orvos zászlósnak azonban szerencséje volt. A 1943. januári szovjet

áttörést követően a visszavonulás során – nem kevés szenvedés, éhezés, fagyoskodás átélve – visszajutott sok ezer társával együtt a biztonságosabbnak vélt Ukrajnába. (Amiről aztán kiderült, hogy nem igazán biztonságosabb az sem, mint a korábbi oroszországi területek, mert a partizánok ott sem kegyelmeznek.)

1943. május 3-án, több mint 13 havi hadművelési területen eltöltött szolgálati idő után begördült a dr. Somorjai Lajost is szállító vasúti szerelvény Szombathelyre. A feleséggel, a gyerekekkel vágyott találkozásra azonban még egy kicsit várnia kellett.

Karantén várt ugyanis minden visszatérőre, a tisztre, a tiszthelyettesre és a legénységi állományúra ugyanúgy, mint a munkaszolgálatosra. A látogatók csak kellő távolságról nézhetek szeretteikre, beszélgethettek velük, mert nem lehetett tudni, ki mit hozhatott magával: tifusz, kolera, tetvek... Az „átmentett” ikonok, apró használati tárgyak mellett ezek is örök emléket hagyhattak lélekben és testben egyaránt.

A háború hétköznapjait nem a hadművelési iratok száraz adathalmazából, a parancsok hangneméből lehet igazán megismerni, hanem a korabeli naplók-ból, feljegyzésekből. Egykoron ezek közül sokat a tulajdonosaik – saját jól felfogott érdekükben – megsemmisítettek. Ezért is fontos, hogy a megmaradtak közkinccsé váljanak.

Közkinccsé lett immáron második kiadásban – sok jó fotóval (bár a minőségük a könyv papírjának minősége miatt nem a legjobb) – egy tartalékos orvos zászlós naplója, cenzúrázatlanul, néhány magyarázó jegyzettel és egy nagyon rövid bevezetővel ellátva. Az olvasó azonban – de lehet, hogy csak én – ezekből többet is szívesen fogadott volna. Hiszen a szerzőről, a 2. hadseregről jó lett volna többet is olvasni, s az ismertetés első soraiban feltett kérdésekre is választ kapni. Varga J. Jánosnak – a kötet sajtó alá rendezője – és a hadtörténész szakértőként megjelölt Szabó Péternek – a magyar királyi 2. honvéd hadsereg története legalaposabb ismerőjének – úgy vélem, nem okozott volna gondot. Kár, hogy a második kiadás alkalmával a kiadó nem használta ki jobban az ismereteiket. Valamennyiünk javát szolgálhatta volna.

Szakály Sándor